

OORLOGSDAGBOEK JOZEF SIMONS

KEVIN ABSILLIS

Ludo Simons, *Van het kasteel naar het front. Het oorlogsdagboek van Jozef Simons 1914-1918*
Tielt, Lannoo, 2016, 328 pp., ill., ISBN
9789401440530

De herinneringscultus rond de Eerste Wereldoorlog woedt anno 2017 verder in alle hevigheid. Reportages, televisiereeksen, romans, documentaires, tentoonstellingen, gelegenhedenuitgaven,... De stroom is nauwelijks meer bij te houden. De aandacht voor

zoveel en vaak ook sterk uiteenlopende initiatieven is begrijpelijkerwijze lang niet altijd gelijk verdeeld. Ongelooflijk veel weerklink kreeg bijvoorbeeld *Oorlog en terpentijn*, de roman waarin Stefan Hertmans zijn grootvader aan het woord laat, de schilder en frontsoldaat Urbain Martien. Hertmans

doet het in zijn boek voorkomen dat hij de lezer rechtstreeks inzage verleent in authentieke schriftjes waarin zijn grootvader zijn jeugd en adolescentie heeft beschreven. Martien zou zijn memoires op zijn doodsbod overhandigd hebben aan zijn kleinzoon, die op dat ogenblik net zijn debuut gemaakt had met de roman *Ruimte* (1981) en dus het aangewezen familielid leek om zijn schriften aan toe te vertrouwen. Het lijdt geen twijfel dat deze opmerkelijke insteek – *based on a true story!* – heeft bijgedragen tot het succes van *Oorlog en terpentijn* bij het brede publiek, dat tot dan toe niet overdreven veel belangstelling had getoond voor de als weinig toegankelijk geboekstaafde auteur. De authenticiteit van Hertmans' bron kwam overigens al snel ter discussie te staan: bestonden de schriftjes van Urbain Martien wel? En in welke mate werden ze bewerkt door diens literaire kleinzoon? Zolang Hertmans zijn bronnen niet prijsgeeft, zal het documentaire karakter van *Oorlog en terpentijn* ter discussie blijven staan – een discussie die op zich weer bijdraagt tot de commotie rond de roman.

Oorlog en terpentijn kon als publicatie nauwelijks beter getimed zijn: in het najaar van 2013 was de aanloop naar de herdenking van honderd jaar Eerste Wereldoorlog in volle gang, maar van oververzadiging kon op dat ogenblik nog geen sprake zijn. De roman werd een groot verkoopsucces, won diverse prijzen en intussen doen ook de vertalin-

gen het opmerkelijk goed. Een dergelijke weerklank bleek vooralsnog niet weggelegd voor *Van het kasteel naar het front, het oorlogsdagboek van de auteur, componist en uitgever Jozef Simons (1888-1948)*, verzorgd en van toelichting voorzien door diens jongste zoon Ludo Simons, emeritus hoogleraar van de Universiteit Antwerpen en de KULeuven. De authenticiteit van dit in het najaar van 2016 gepubliceerde materiaal staat niet ter discussie. Jozef Simons hield deze dagboeken duidelijk bij voor zichzelf, wellicht voornamelijk als geheugensteun. Andere lezers heeft hij nooit voor ogen gehad. Aan de uitgave is dan ook geen bewust proces van fictionalisering voorafgegaan. Dit is het echte werk, ruw en nauwelijks versneden. Het resultaat is een collectie haast stenografisch genoteerde indrukken, portretjes, korte bespiegelingen en gegevens die slechts door de chronologie een zekere structuur krijgen – een verhaallijn zou een al te groot woord zijn.

Voor de doorsnee lezer anno vandaag is *Van het kasteel naar het front* dan ook een weinig sappig relaas, al bevat het genoeg verbijssterende voorvallen, intrigerende anekdotes en belangwekkende feiten om hem of haar terloops te kunnen boeien. Toch zal deze uitgave in de eerste plaats historici en literatuurvorschers aanbelangen. Voor historici is dit document van waarde, omdat het informatie bevat over het ontstaan van de Frontbeweging en een persoonlijk gekleurde kijk biedt op het krijgsverloop aan de IJzer. Het eerste deel van het dagboek brengt bovendien het komen en gaan in beeld van Franse, Britse en Belgische officieren en bewindslieden in het kasteel De Lovie in Proven (bij Poperinge), waar Jozef Simons van 1914 tot 1916 als huisleraar was ingekwartierd bij graaf Joseph de Brouhoven de Bergcyck en zijn familie. Het was niet min wat en wie er zoal bij deze adellijke familie over de vloer kwam: de generaals Humbert, Balfourier en Rawlinson, Douglas Haig, Frederick Rudolph

Lambert (10th Earl of Cavan), koning Albert en zelfs de toenmalige Prince of Wales, de latere – zij het slechts zeer tijdelijke – koning Eduard VIII. Voor literatuurvorschers is *Van het kasteel naar het front* van belang, omdat Simons in de jaren 1920 uit zijn oorlogservaring putte voor het geruchtmakendste werk uit zijn oeuvre, de roman *Eer Vlaanderen vergaat* (1927). Van die roman verscheen overigens in 2014 bij Pelckmans nog een nieuwe editie (een heruitgave van de editie uit 1999, met het nawoord van Ludo Abicht).

Zoals gezegd zijn de dagboeken van Jozef Simons ruw, maar helemaal onversneden zijn ze niet. Ludo Simons leidt belangrijke nieuwe fasen in het dagboek in, licht namen toe en last terzijdes in. Deze toelichting is broodnodig, zelfs voor wie de periode en de hoofdfiguren al een beetje kent. De tekstbezorger schreef ook een inleiding, een slot-hoofdstuk en een epiloog, die de biografie van zijn vader aanvult en onder meer de ontstaansgeschiedenis van *Eer Vlaanderen vergeet* reconstrueert. Het spreekt voor zich dat dit niet de minst leesbare stukken van de uitgave vormen.

Het oorlogsdagboek van Jozef Simons zelf valt uiteen in twee grote delen: de periode vanaf het uitbreken van de oorlog in augustus 1914 tot het einde van zijn verblijf als huisleraar in het kasteel De Lovie. We schrijven dan oktober 1916. Op dat ogenblik wordt de 28-jarige Simons ingelijfd door het Belgische leger – tot dan toe had zijn invloedrijke werkgever de rekrutering van hun huisleraar met succes kunnen tegenhouden, buiten het medeweten om van Simons zelf overigens, die zich wel degelijk herhaaldelijk als oorlogsvrijwilliger had gemeld. Simons wordt in Normandië opgeleid tot kanonnier, in april 1917 wordt hij naar het front gestuurd. In september van dat jaar mag hij enkele maanden als tolk aan de slag, maar in februari 1918 moet hij opnieuw naar het front. Daar raakt hij meer en meer betrok-

ken bij de clandestiene Frontbeweging. Zo schrijft hij op aandringen van Adiel Debeuckelaere het opruiende *Frontlied* – zowel de tekst als de muziek. Simons' dagboek eindigt midden in het slotoffensief, enkele weken voor de wapenstilstand.

Wat blijft bij van dit dagboek? Om te beginnen de intussen klassiek geworden maar nooit wettende oorlogsgruwel, die niet ver achter het front tot in het kasteel De Lovie doordringt en uiteraard het leven in de loopgraven tekent. Deze gruwel wordt door Simons veelal droog en soms zelfs laconiek opgetekend. Op 31 oktober 1914 noteert hij: *“Te Merckem liggen de Duitse lijken zoo dik dat de losgebroken hongerige varkens uit de verlaten hoeven ze opeten”* (p. 31). Over de toegenomen radeloosheid onder jonge rekruten lezen we op 1 juli 1915: *“Een jongen van Poperinghe – vóór drie maand getrouwd – die ook binnenmoet is door de gendarmen gehaald omdat hij twee vingers van zijne rechterhand heeft gekapt!”* (p. 68) Op 30 mei 1918: *“Vandaag heel den dag geschoten maar op ons gemakken: de mannen speelden een ronde 21 [het kaartspel eenentwintigen] tusschen de schoten!”* (p. 255)

Er moet worden bij verteld dat de verschrikkingen hier niet overheersen, en nergens de ontwrichtende impact hebben van de Grote Oorlog-literatuur zoals die werd geschreven door de *War Poets*, Henri Barbusse en anderen. Simons maakt veel ruimte voor plezierige taferelen van spel, kameraadschap, verlof achter het front en vooral ook van het cultureel vermaak dat hij in de oorlogsjaren genieten kan. Interessanter is de politieke ontwikkeling die Simons ondergaat en waarvan dit dagboek de nodig sporen bevat. Vaak gaat het om eerder bedekte toespelingen of korte verwijzingen, mogelijk uit schrik dat het dagboek wel eens in verkeerde handen terecht zou kunnen komen.

Toch vinden we op p. 106 – 23 mei 1916 – een wat lijvigere analyse van het inmiddels muurvast gelopen internationale conflict.

Daarin spreekt Jozef Simons – hij bevindt zich dan nog niet aan het front – over zijn groeiende sympathie voor de Duitsers die volgens hem strijden voor hun *“goed recht”* (p. 106). Engeland heet op diezelfde bladzijde een *“veel- en grijpparmige zwarte inktvisch die daar als een wachter in zee ligt vóór Europa's kusten, loerend en jaloersch (...) Simons' sympathie voor het Pruisische rijk bleek eerder al tot op zekere hoogte voorgeprogrammeerd. Op 17 februari 1915 had Simons de Duitsers ‘onze naaste stamverwanten’ genoemd ‘met wie wij het meest sympathiseerden’* (p. 37) – hij spreekt hier uiteraard namens de Vlaming.

In de zomer van 1916 bereikt Simons – nog altijd in Proven – het bericht *“dat de Vlaamsche Hoogeschool te Gent zou openen met October a.s. 25 leeraars en 4 à 500 studenten. Zoo zullen zij die gebleven zijn 't beste werk verricht hebben. Het Vlaamsch programma zal worden verwezenlijkt – tot spijt van wie 't benijdt.”* (p. 115) Overigens wordt het al te rooskleurige cijfermateriaal door bezorger Ludo Simons terecht bijgesteld. Het dagboek maakt al met al weinig inzichtelijk hoe Simons – in een francofoon en adellijk milieu en aan de geallieerde zijde van het front – zo vroeg tot dit soort pro-activistische standpunten kwam. De graaf en vooral de gravin waren de Vlaamse zaak weliswaar gunstig gezind, maar dat ze de vernederlandsing van de Universiteit Gent onder bewind van Von Bissing zouden hebben toegejuicht lijkt me twijfelachtig (over de opzienbarende Vlaamsgezindheid van de gravin de Brouhoven de Bergeyck, zie de inleiding van Ludo Simons, p. 22). Waren de kiemen van Simons' radicalisme dan misschien gezaaid aan het klein seminarie in Hoogstraten, waar hij voor de oorlog les gekregen had van onder meer Aloïs Walgrave, Karel de Wals, Alfons de Boeck en Thaddeus Spaeninckx (vgl. p. 18)? Een andere, flamingantische oud-leerling van dit seminarie, de in dit dagboek meermaals figureerende Frans van

Cauwelaert, zou er tijdens de oorlog echter een heel andere kijk op het activisme ontwikkelen.

Hoe het ook zij, verbazingwekkend is het niet meer om in het tweede deel van het dagboek – waarin korporaal Jozef Simons het Belgische vaderland verdedigt – betrokken raakt bij de Frontbeweging. Jammer is wel dat van deze betrokkenheid slechts oppervlakkige sporen te vinden zijn. Zo is er wel sprake van contacten met De Pillecyn en Debeuckelaere, sympathie voor René De Clercq en de zogenaamde ‘sublieme deserteurs’ en zelfs is er even sprake van een “*plan voor staatsgreep*” (p. 260). Maar van uitgebreide analyse of meer uitgesponnen informatie is hier geen sprake meer. De verhouding tussen de ‘ware’ gebeurtenissen en de legendarische roman die Jozef Simons hierover naderhand zou schrijven, blijft daardoor erg troebel. Hier ligt alvast een mooie uitdaging voor een ondernemende student. Het is overigens ook hoog tijd voor een historisch-kritische uitgave van *Eer Vlaanderen vergaat*, een naar de esthetische normen van vandaag flink gedateerde, maar desalniettemin in de traditie van Conscience vaardig gecomponeerde roman, die ideologisch razend interessant blijft en een sleutelrol heeft gespeeld in het collectieve geheugen van het Vlaams-nationalisme.

Van het kasteel naar het front beschikt nog over een mooi fotokatern. Het editiewerk van Ludo Simons – onmiskenbaar geïnspireerd door de bewondering voor de vader die hem op 8-jarige leeftijd is ontvallen – oogt onberispelijk. Wel kan worden opgemerkt dat het niet altijd duidelijk is waarom bepaalde voorvallen of figuren uitgebreide toelichting krijgen en andere weinig of zelfs helemaal niet. In de nogal summiere verantwoording merkt Simons voorts op dat hij (met name in de schriften uit de periode Proven) lange uitweidingen heeft besnoeid of beknopt heeft geparafraseerd

(p. 309). De reden die hij daarvoor opgeeft – tal van notities zouden “zonder enig historisch belang” zijn – blijft redelijk vaag. Hoe definieer je als onderzoeker historisch belang, in het besef dat zo’n belang ook weer aan evolutie onderhevig is (sommige op het eerste gezicht onbenullige details kunnen later significant blijken, en vice versa). Historici en literatuurvorsers die zich willen vastbijten in deze materie – de biografie van Jozef Simons, het leven aan het front, het ontstaan van de Frontbeweging, de historische onderlaag van *Eer Vlaanderen vergaat*, enzovoort – zullen vroeg of laat de authentieke bronnen willen raadplegen. Het zou dan ook goed zijn dat de schriften van Jozef Simons in een archief ter beschikking worden gesteld van verder onderzoek. (Misschien is dat al het geval, maar in dit boek is van een vindplaats in ieder geval geen sprake. Het dagboek werd trouwens al in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* als bron genoemd – in het lemma over het *Frontlied* –, maar ook daar wordt geen vindplaats genoemd.) Als ook Stefan Hertmans dan bij gelegenheid de dagboeken van Urbain Martien aan de goede zorgen van een archief wil overlaten, is het (literair-) historisch onderzoek weer even zoet.